

nemin siyasî ve askerî olayları dışında sosyal durumun da yansıtılması kıymetini daha da arttırır. Özellikle Sultan İbrâhim'in son dört yılı ile oğlu IV. Mehmed'in ilk on üç yılında ülkenin hazin durumu bu eserden bütün çıplaklığıyla takip edilebilir. Devlet yapısındaki çözümler Vecîhî tarafından eleştirilir. Saray çevresindeki idarî ve malî bozulmalarla bazı entrikaları da korkusuzca tenkit eden Vecîhî, dürüst bir devlet adamı olarak gördüğü Kemankes Mustafa Paşa'nın doğruluğuna kurban gittiğini belirtir. IV. Mehmed devrinin ilk sekiz yılında da süren bozuklukları, "Âl-i Osman Devleti düşmüş ocağa yanıyor" mısraı ile ifade ederken özellikle yeniçerinin zorbalıklarına dikkati çeker. Bir kurtarıcı gibi kabul ettiği ve Osmanlı Devleti'nin onunla âdeta yeniden hayat bulduğunu söylediği Köprülü Mehmed Paşa'yı bile Deli Hüseyin Paşa'yı sebepsiz yere öldürtmesinden dolayı eleştirmekten çekinmez. Bahsettiği son hadise, Kırım ve Lehistan ile Ukrayna Kazakları arasında meydana gelen savaşır. *Târih-i Vecîhî* çağdaşı Kâtib Çelebi, Mehmed Halife ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi tarihçilerle halefleri Nâimâ ve Râşid gibi vak'ânüvislerin verdikleri bilgileri tamamlar niteliktedir. Yaşadığı dönemin olaylarını yazdığı için genelde gözlemlerine dayanan Vecîhî'nin diğer hadiselerle ilgili olarak kullandığı kaynaklar hakkında açık bilgi yoktur. Kemankes Mustafa Paşa'nın maiyetinde bizzat katıldığı Bağdat seferini muhtemelen Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Zafername*'sinden özetlemiştir. Divân-ı Hümâyün kalemelerinde çalışırken gördüğü bazı resmî evraklardan da yararlanması tabiidir. Vecîhî'nin, Sadrazam Sâlih Paşa'nın Sultan İbrâhim tarafından katlinin gerekçesiyle ilgili verdiği bilgi dönemin başka kaynaklarında bulunmaz. İkisi yurt dışında (Viyanâ ve Leiden), yedisi İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere günümüze on adet yazma nüshası ulaşmıştır. Ayrıca *Târih-i Vecîhî*'nin müellifin vefatından on dört yıl sonra Giacoma Tarsini tarafından İtalyanca'ya çevrilmiş, fakat yayımlanmamış bir nüshası Venedik'te San Mako Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eseri XVII ve XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Münecimbaşı Ahmed Dede, Nişancı Abdi Paşa, Nâimâ, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Silâhdar Mehmed Ağa ve Osmanzâde Ahmed Tâib kaynak olarak kullanmış, özellikle Nâimâ esere itibar etmiştir. Tarsini'nin İtalyanca tercümesini tanıtan Nicolae Iorga bazı kısımlarını yayımlamıştır (*Analele Academiei Romane*, Bükreş 1900, II, 53-62). Ziya Ak-

kaya, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshayı (Hamidiye, nr. 917) esas alarak eser üzerine bir doktora çalışması yapmıştır (1957, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi). Eser, Buğra Atsız tarafından Leiden nüshasına dayanarak *Das Osmanische Reich um die mitte des 17. Jahrhunderts* adıyla özet halinde Almanca'ya çevrilmiş ve tıpkıbasımı Mehmed Halife'nin *Târih-i Gilmânî*siyle birlikte neşredilmiştir (München 1977). 2. *Divan*. Çağdaşı Güftî'nin belirttiği üzere aynı zamanda güçlü bir şair olan Vecîhî Hasan Efendi'nin şiirleri bir divanda toplanmıştır. Kendisine Nâilî-i Kadîmî üstat edinen Vecîhî'nin divanı üzerine İlhan Tolun *Vecîhî Çelebi Divanı* adıyla bir lisans tezi hazırlamış (1949, İÜ Türkiye Enstitüsü, nr. 300), Gazanfer Aslantaş *Vecîhî, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (Konya 1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Güftî, *Teşrifâtü's-suarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 1533, vr. 51b; Nâimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, II, 922, 946; III, 956, 973, 1144, 1151; IV, 1675, 1684, 1758, 1771, 1814; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, neşredenin girişi, s. L-LIII; Silâhdar, *Târih*, I, 173; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, III, 174-1716; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628 (tıpkıbasım, Ankara 2000), vr. 434b; Hammer (Atâ Bey), IX, 5; XI, 300; *Sicill-i Osmânî*, IV, 603; *Osmanlı Müellifleri*, III, 159; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* (nşr. Mehmet Sarı), Ankara 1990, s. 32-33; *İzâhu'l-meknûn*, I, 537; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 294; Levend, *Gazavatnâmeler*, s. 118, 169; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 258; II, 346; Babinger (Üçok), s. 229; TCYK, s. 276-277; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, s. 66; Ziya Akkaya, "Vecihi ve Eseri", *DTCFD*, XVII/3-4 (1961), s. 533-560; Ömer Faruk Akün, "Vecihi", *İA*, XIII, 244-248; Christine Woodhead, "Wedjîhi", *EI²* (İng.), XI, 202.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

el-VECİZ

(الوجيز)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

Şâfiî fıkıhına dair eseri.

Nevevî'ye kadar gelen klasik dönemde Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih* ve *el-Mühezzeb*'i ile Gazzâlî'nin *el-Vasîf* ve *el-Veciz*'i Şâfiî mezhebinin beş temel eserini teşkil eder. Aynı dönemde kaleme alınan diğer metinlerden daha çok ilgi gören bu eserler, Şâfiî fıkıh eğitimi yapılan her yerde ve telif fa-

aliyetlerinde tartışmasız bir otoriteye sahip olmuş, dolayısıyla mezhep mensuplarının fıkıh anlayışını derinden etkilemiştir. Beş temel kaynağın ilk halkasını teşkil eden Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar*'ı mezhebin temel eseri olan *el-Üm*'den süzülerek yazılmış, bu metin sonraki dönemlerde bütün telif faaliyetlerine tesir etmiştir. V. (XI.) yüzyılda Mâverdi, mezhebin Irak çizgisi (tarik) ışığında Müzenî'nin kitabına *el-Hâvî'l-kebir* adıyla bir şerh yazarken İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî *el-Muhtasar*'ı şerhettiği çalışmasına ağırlıklı biçimde Horasan çevresinin fıkıh birikimini yansıtmıştır. Onun *Nihâyetü'l-maḥlab fî dirâyeti'l-mezheb* adını verdiği bu eseri öğrencisi Gazzâlî kademeli bir ihtisar işlemine tâbi tutarak *el-Basîf*, *el-Vasîf* ve *el-Veciz*'i meydana getirmiştir. Gazzâlî *el-Basîf*'i Bağdat'a gelmeden önceki dönemde yazmış, bu aşamada mezhep fikhini yetkin bir eserden öğrenme geleneği hâkim olduğu için yürütülen faaliyet mezhep birikimini ihtisar işlemiyle sınırlı kalmıştır. Bununla gözetilen amaç belli ölçüde gerçekleşikten sonra bu malzemeyi daha işlevsel duruma getirme düşüncesi gündeme gelmiştir.

Bu sırada Irak'a gelen Gazzâlî mezhebin bu bölgedeki birikimini de dikkate alma ihtiyacı duymuş ve *el-Vasîf*'i bu anlayışla telif etmiştir. Dolayısıyla *el-Vasîf*, sadece bir önceki ihtisarin yeni bir kısaltmasından ibaret değil aynı zamanda Şîrâzî çizgisinin fıkıh birikimiyle zenginleştirilmiş biçimidir. *el-Basîf*'e göre nisbeten daha kısa, fakat daha zengin bir içeriğe sahip olan *el-Vasîf*'in, dönemin eğitim kurumlarında ve mezhep çevrelerinde ezberleme ve öğretim amaçlarına yeterince elverişli sayılmadığını düşünen Gazzâlî, bu defa onu olabildiğince özlü duruma getirmeye karar verip *el-Veciz*'i kaleme almıştır. *el-Vasîf*'in zengin muhtesâsından tâviz verilmeden meydana getirilen ve mantık alanındaki birikimle de desteklenen bu metin mevcut muhtasarlar içinde en itibarlı eser konumuna yükselmiştir. Horasan ve Irak çizgilerinden beslenen içeriğiyle, duru ifadeleri ve sağlam sistematiğiyle *el-Veciz*, Müzenî ile Şîrâzî'nin eserlerini gölgede bırakmış, Gazzâlî sonrası dönemde mezhep çevrelerinin telif faaliyetlerinde merkezî bir yer edinmiştir. Nevevî'nin *Minhâcüt-tâlibîn*'i revaç buluncaya kadar *el-Veciz* tartışmasız otorite metin olma niteliğini sürdürmüştür. Tahkik döneminin "Şeyhân" diye anılan iki siması Abdülkerîm er-Râfiî ve Nevevî telif faaliyetlerinde *el-Veciz*'i temel referans kabul et-

el-VECİZ

miş ve bir anlamda Şâfiî mezhebi Gazzâlî sonrası dönemde *el-Veciz* üzerinden gelişmesini sürdürmüştür. Mezhebin telif tarihinde bu metin, öncesi ve sonrası arasında ana bağlantı noktasını teşkil ettiği gibi sonraki dönemlerin ana eksenini de belirlemiştir. Şöyle ki, Râfiî evvelâ *el-Veciz* üzerine mezhep çevrelerinde en itibarlı şerh kabul edilen *Fethu'l-'aziz*'i, ardından bunu ihtisar ederek *el-Muħarrer*'i yazmıştır. Nevevî de *Fethu'l-'aziz*'i ihtisar edip *Ravzatü't-tâlibîn*'i ve *el-Muħarrer*'i ihtisar edip *Minhâcü't-tâlibîn*'i oluşturmuştur. *el-Veciz*'in dolaylı bir ürünü olan *Minhâcü't-tâlibîn* artık yeni dönemin en yetkin metni haline gelmiş, mezhebin sonraki literatürü bu ana damardan beslenerek gelişmiştir.

İmam Şâfiî'nin zâhir mezhebini zayıf (uzak) vecihlere temas etmeden aktaran *el-Veciz* kısa hacmine rağmen karşılaştırmalı bir fıkıh metni özelliğine sahiptir. Mezhep içinden Müzenî'nin, dışarıdan İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerine, bazan diğer vecihlere de yer verilen eserde her kişi için birer rumuz kullanılmıştır. Mâlik "mim", Ebû Hanîfe "hâ", Müzenî "zây" ile belirtilmiş, Şâfiî ulemâsının ileri gelenleri tarafından tahric edilen uzak vecihler için de "vav" harfi kullanılmıştır. Rumuz kullanılmasının temel sebebi metnin mümkün olduğunca kısa tutulup meselenin özünü verme düşüncesidir. İlgili meselede muhalefeti bulunan âlimleri rumuzla gösterme yöntemi Gazzâlî'den sonra da takip edilmiştir. Nitekim Hanefî fakih Mevsilî'nin *el-Muħtâr*'ında da aynı yöntem görülmektedir.

el-Veciz'in girişinde küçük hacmine, akıcı üslûbuna, eşsiz tertibine, güzel örgüsüne ve duru metnine dikkat çekilmiş, muhteva yönünden de eserin mezhep kavâid ve fîrûunu pek çok hacimli eser düzeyinde içerdiğine vurgu yapılmıştır. Meseleler delillere temas edilmeden ele alınmış, görüş farklılıklarına yer verilmiş, mezhep içinden ve dışından aktarılan bu görüşler arasında tercihler yapılmıştır. Eserin önemi bağlamında fıkıh öğrencilerine yönelik açıklamada, rumuzlar ve meselelerin tertibinde gözetilen incelikler eşliğinde metni kavrayan kişinin hacimli eserlere ihtiyacı kalmayacağı ve bu yapıyla eserin içerik yönünden kesinlikle uzun metinlerin gerisinde kalmadığı belirtilmiştir. Müzenî'nin *el-Muħtaşar*'ına paralel biçimde düzenlenen konular eser içinde kitap, bab, fasıl, kısım, fer' şeklinde ana başlıklarla alt başlıklar taşır. Aynı durum ana metin olan *el-Vasîl*'i için de geçerlidir. *el-Veciz*'in tertibi

pek çok kimsenin takdirini kazanmış, Mâlikî fakihlerinden İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-s-semine fi mezhebi 'âlimi'l-Medine* adlı eserinde bu sistemi esas almıştır.

Şâfiî fıkıhında daha sonraki dönem telif faaliyeti için bir yapı taşı özelliği taşıyan *el-Veciz* üzerine şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisar türünden birçok çalışma yapılmıştır. Râfiî'ye (ö. 623/1226) gelinceye kadar bu konuda yazılan eserler onun çalışmaları kadar önem kazanmamıştır. Bunlar arasında Muhammed b. Abdülkerîm el-Vezzân er-Râzî, Fahreddin er-Râzî, İmâdüddin İbn Yûnus (İbn Menaa) el-Mevsilî, Muhammed b. İbrâhim el-Câcermî, Sâinüddin Abdülâzîz b. Abdülkerîm el-Cîlî ve Muhammed b. Ali el-Mevsilî'nin şerhleriyle Ebû'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd b. Halef el-İclî'nin *et-Ta'lik 'ale'l-Vasîl ve'l-Veciz*'i ve Emînüddin Muzaffer b. İsmâil er-Vârânî *et-Tebrîzî*'nin *Muħtaşarü'l-Veciz*'i anılabilir.

Râfiî, önce *el-Veciz*'i *Fethu'l-'aziz fi şerhi'l-Veciz* (*el-'Aziz şerhu'l-Veciz, eş-Şerhu'l-kebir*) adıyla şerhetmiş, daha sonra bunu ihtisar suretiyle *el-Muħarrer*'i yazmıştır. Râfiî fıkıh öğrencilerinin en çok Gazzâlî'nin bu eserine rağbet ettiğini, hacmi küçük, nazmı güzel, meziyeti bol olan bu eserin zor ve girift ifadelerinin özel bir ilgiyi gerektirdiğini, bunun da ancak geniş kaynaklara müracaatla ya da bir şerh yapılarak aşılabileceğini düşünerek *Fethu'l-'aziz*'i kaleme aldığını belirtir. Râfiî, *el-Veciz*'in en meşhur şerhi sayılan bu eserini hazırlarken hepsi Gazzâlî'nin çağdaşı olan âlimlerden Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-maḥlab*, Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevelli'nin *et-Tetimme*, Ferrâ el-Begavî'nin *et-Tehzîb*, Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın *eş-Şâmil*, Ebû'l-Kâsım İbn Kec ed-Dineverî'nin *et-Tecrid*, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed ez-Zâz es-Serahsî'nin *el-Emâlî* adlı eserlerinden yararlanmış, böylece bir anlamda *el-Veciz*'i dayandığı fikhî zemin çerçevesinde şerh yoluna gitmiştir. Râfiî ayrıca, eser üzerine *eş-Şerhu's-şagîr* adlı bir şerh ile *et-Teznîb* adlı bir ciltlik ta'lik kaleme almıştır (nşr. Târik Seyyid – Ahmed el-Mezîdî, *el-Veciz* ile birlikte, Beyrut 2004). Nevevî'nin *Fethu'l-'aziz*'i ihtisar ederek yazdığı *Ravzatü't-tâlibîn* ve *el-Muħarrer*'i ihtisar ederek meydana getirdiği *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserleriyle bunların üzerine yapılan yüzlerce şerh, hâşiye ve ta'lik çalışması da dolaylı biçimde *el-Veciz*'le ilişkilidir.

el-Veciz hakkında daha sonra yapılan belli başlı çalışmalar da şunlardır: İmâdüddin İbrâhim b. Abdülvehhâb ez-Zencânî,

et-Ta'lik 'ale'l-Veciz (iki cilt); Ömer Kemâleddin el-Mâzenderânî, *Kitâbü't-Ten-ciz şerhu'l-Veciz*; Ebû'l-Fazl Necîbüddin Muhammed b. Ali el-Hilâtî, *Qavâ'idü's-şer' ve davâbitü'l-aşl ve'l-fer' 'ale'l-Veciz* (on cilt); Sirâceddin er-Urmevî, *Şerhu'l-Veciz*; Tâceddin el-Firkâh, *et-Ta'lik 'ale'l-Veciz*; Nûreddin İbrâhim b. Hibetullah el-Himyerî, *Muħtaşarü'l-Veciz*; Bedreddin ez-Zerkeşî, *Şerhu'l-Veciz*; Ahmed b. Ebû Bekir er-Nâşîrî, *Şerhu'l-Veciz*; Ömer b. Muhammed el-Fetâ, *el-İbrîz fi taşhîhi'l-Veciz*; Tâceddin İbn Yûnus el-Mevsilî, *et-Ta'ciz fi'htişâri'l-Veciz* (nşr. Abdullah b. Fehd eş-Şerîf, Kahire 1412/1991; bunun üzerine de birçok şerh yazılmış olup müellifin yazmaya başladığı *et-Taḥrîz fi şerhi'l-Ta'ciz* ise tamamlanamamıştır); Abdülâzîz b. Ahmed ed-Dîrînî, *Nazmü'l-Veciz* (*el-Veciz* üzerine yapılan çalışmalar ve bir kısmının yazma nüshaları için ayrıca bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2002-2004; Abdurrahman Bedevî, s. 25-29; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh*, III, 2116-2122). *el-Veciz* önce Kahire'de basılmış (1318), daha sonra Hâlid el-Attâr (Beyrut 1414/1994), Târik es-Seyyid ve Ahmed el-Mezîdî (Râfiî'nin *et-Teznîb*'i ile birlikte, Beyrut 2004), Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (I-II, Beyrut 1418/1997) tarafından müstakil olarak, ayrıca Râfiî'nin şerhi içinde neşredilmiştir (*el-'Aziz şerhu'l-Veciz*, I-XIII, Beyrut 1417/1997).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *el-Muħarrer* (nşr. M. Hasan İsmâil), Beyrut 2005, s. 7; a.mlf., *el-'Aziz şerhu'l-Veciz* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1417/1997, I, 3-5; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, *el-Muħaddime*, s. 420-423; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 209; III, 61, 303; IV, 216-219, 249, 253, 255; Sübkî, *Tabakât*, VI, 191-389; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'î's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), I, 278-280, 341; II, 38-39, 353-354, 383, 387, 393-396, 401, 406, 457-458, 471, 493-495, 498-500; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2002-2004; Brockelmann, *GAL*, I, 543-544; *Suppl.*, I, 753-754; Abdurrahman Bedevî, *Mü'elleftâtü'l-Ğazzâlî*, Küveyt 1977, s. 17-29; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 205-224; a.mlf., *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 2116-2122; Yahyâ Hüseyin Müsâvî el-Mübârekî, *Taḥkîk ve dirâsetü'l-kısmi't-tâsi' min kitâbi Fethi'l-'aziz fi şerhi'l-Veciz* (doktora tezi, 1419), *Câmiatü Ümmi'l-kurâ*, I, 24-27, 41-50.

BİLAL AYBAKAN

VECİZE

(bk. ATASÖZÜ; MESEL).